

KORTE MEDEDELING

WINTERSLAAPNEST VAN DE HAZELMUIS

Tijdens het zoeken op 30-03-1991 naar door Hazelmuisen (*Muscardinus avellanarius*) beknaagde hazelnoten in een bos in de gemeente Wittem, werd de dorre bladerenlaag deels opzij geschoven met een stok. Hierbij werd een winterslaapnest van de Hazelmuis ontdekt.

De vindplaats bevond zich in een, voor zover wij momenteel inschatten, typisch biotoop voor de Hazelmuis: een relatief open plek in het bos met een gestructureerde verticale vegetatieopbouw. In de buurt (tot 5 m afstand) stonden Lijsterbes, Haagbeuk, Berk, Gewone esdoorn, Kriek, Hazelaar, Gewone vlier, Trosvlier en Braam. Als onderlaag werd naderhand ondermeer nog genoteerd: gras, varens, Hondsdraf, Speenkruid, Klaverzuring, Bosviooltje, Aronskelk en deels rijkelijk voorhanden mos.

De plaats kon in de winter tot op de grond door de zon beschenen worden. De vindplaats lag in een bosgebied, waar in de herfst van 1990 relatief vele hazelmuisnesten zijn aangetroffen. Het winternest bevond zich in een ingezakte, horizontaal verloopende muizepijp op 20 cm van een Hazelaar en op 0,5 m afstand van een redelijk gefrequent voetpad (wandelaars en fietscrossers).

Het winternest was precies gelijk aan een zomernest gebouwd en gevormd uit bladeren van de Kriek, Esdoorn en Hazelaar, cilindrisch gedrapeerd zonder krullen om de slapende Hazelmuis. Het binnenste gedeelte van het nest bestond uit deels fijn gescheurde bladerendelen en grassen. Het nest oogde vrij vochtig; de bladeren daaromheen en de strooisellaag daarentegen droog. Het nest was volledig rond van bouw en had een doorsnede/diameter van < 10 cm. Op de bosgrond lagen bladeren van de Berk, Eik, Beuk, Esdoorn, Kriek, Vlier en Hazelaar. De hoogte van de strooisellaag bedroeg ter plaatse circa 5 cm.

Na enkele seconden begon de Hazelmuis piepende geluiden te produceren. De ademhaling, nogal heftig, bedroeg circa 1 x per 5 seconden. Na het nemen van een paar dia's werd het nest weer met bladeren bedekt. Vervolgens werden er een paar twijgen overheen gelegd. Piepgeluiden werden nu niet meer waargenomen. Het nest was

slechts enkele minuten open geweest. De luchttemperatuur bedroeg op dat moment 18°C en de temperatuur in mijn schoudertas 13°C. In de strooisellaag werden zeer verschillende temperaturen gemeten. In de vroege ochtend was de temperatuur plaatselijk zeer laag geweest (tot beneden het vriespunt) gezien de ijsvorming op vochtige plaatsen. De hoogteligging bedroeg 190 m boven NAP, de expositie van de helling was ZZW. De helling had ter plaatse een hoogteverval van 10 m op 50 m afstand. De ondergrond bestond uit löss, met een hoog aandeel aan organische resten, op vuursteenluidium met daarnaast inspoeling van grind.

In de directe omgeving, tot een afstand van 2 m, werden door Bosmuizen en door Rosse woelmuizen beknaagde hazelnoten gevonden. Eveneens waren beknaagde beukenootjes en kersepijpen aanwezig. Tevens lagen op 3 plaatsen nog niet beknaagde hazelnoten (2 tot 3 stuks) bij elkaar op de grond onder het mos. Verder waren Eekhoorns zeer actief geweest in dit deel van het bos.

Een week later werd het weer afgedekte winternest van de Hazelmuis heropend. De twijgen lagen nog precies als deze tevoren waren neergelegd. De Hazelmuis was echter verdwenen. Enig zoeken tussen de bladeren en de bosgrond tot op 5 m van de eerdere vindplaats resulteerde niet in het vinden van een tweede winternest. Het is mogelijk dat de Hazelmuis een domicilie onder de grond heeft opgezocht na een onbedoelde maar toch te grote storing van de winterslaap. De bladerenhoop werd weer opgericht en na 3, resp. 6 weken nogmaals gecontroleerd. De Hazelmuis is niet meer in het eerst gevonden winternest teruggekeerd.

Wel werden op 2 m afstand van de vindplaats van het winternest in een deels holle boomstomp van een Esdoorn haren van de Hazelmuis gevonden. Het nest was toen leeg. Drie weken later lagen in de holle stomp 7 kleine eitjes, waarbij de bodem van de holte met veel mos voorzien was. Een paar maanden later werden in de stomp haren van de Rosse woelmuis gevonden.

De grote kwetsbaarheid van zulke, tot nu toe slechts weinig in Zuid-Limburg gevonden winternesten kan zeer wel een oorzaak zijn van hoge verliezen tijdens de wintermaanden (mond. med.

W. Schulze).

De kwetsbaarheid van zulk een winternest van een Hazelmuis op de grond lijkt zeer groot. Het piepend geluid, dat dit dier in z'n winterslaap nog kon afgeven, klonk allesbehalve afschrikwekkend. Wel viel op dat er geen muizekeuteltjes gezien werden. Het diertje en het nest roken enkel naar vermoltende bladeren ('bosgrondlucht'). Een bepaalde mate van reukloosheid kan een zekere bescherming bieden. Wat de grondpredatoren in dit bosgebied betreft, komen hier voor (dieren, die de laatste jaren genoteerd werden tot op een afstand van niet meer dan 2 km van het nest): Egel, Wezel, Hermelijn, Steenmarter, Wasbeer, Das en Vos. Maar ook andere zoogdieren kunnen een groot gevaar opleveren voor zulk een winterslaper. Hier kunnen vermeld worden (met aanvullende gegevens van braakbalanalyses van de Kerkuil uit dit gebied): Veldmuis, Aardmuis, Ondergrondse woelmuis, Rosse woelmuis, Woelrat, Muskusrat, Bosmuis, Huismuis, Dwergmuis, Bruine rat, Bosspitsmuis, Beemdspitsmuis, Dwergspitsmuis, Waterspitsmuis, Huisspitsmuis en Mol. Ook een vluchtend Ree, zijn scherpe hoeven neerzettend, kan het einde betekenen van een Hazelmuis. Tenslotte wees mij de heer Horbach uit Vijlen nog op twee hoogstwaarschijnlijk uitgezette Huiskatten, die zich in dit bosgedeelte ophielden. Met dank aan Willem Vergoossen, Echt, voor de correctie van een eerdere versie en aan Zef Nijsten, Beek, die zo vriendelijk was me mee te nemen naar hazelmuisrijke contreien en mijn vrij langdurige belangstelling voor zulk een klein muisje geduldig accepteerde met de woorden: "Zulk een nest vind je geen tweede keer meer. Je kunt een heel bos omgraven zonder iets te vinden en dan zitten die Hazelmuisen er toch".

L. BACKBIER, Van Galenstraat 64, Geleen

BOEKBESPREKINGEN

DE PLANTENGROEI VAN DE WADDENEILANDEN

V. WESTHOFF & M.F. VAN OOSTEN. Uitgave van de KNNV als 53e deel in de Natuurhistorische Bibliotheek. 417 blz., 166 afbn., lit. opg., indexen op Ned. en wetensch. namen. Prijs: f 79,50.

De grote broer van het Natuurhistorisch Genootschap, de KNNV, heeft haar 90-jarig jubileum in 1991 met een zeer bijzonder boek luister bij weten te zetten, dat wordt ook na oppervlakkige lezing duidelijk. Dit kan ook haast niet anders als een zo bevolgen, belezen en in het gebied goed bekende natuurbeschermer als V. Westhoff en zijn vriend M. van Oosten hun levenswerk, zo is te lezen in de inleiding, na decennia van studie en voorbereiding aan de openbaarheid prijsgeven.

Toch is het resultaat een felicitatie dubbel en dwars waard, immers een wetenschappelijk verantwoorde beschrijving geven van flora, vegetatie en de voor de plantengroei relevante abiotische en biotische processen voor een zo divers en lastig te bereiken gebied als de waddeneilanden, zonder daarbij een dor en droog wetenschappelijk geschrift te schrijven voor een kleine kring van specialisten, is een lastige opgave.

Dat dit toch gelukt is, is voor een groot deel te danken aan de vrij persoonlijke stijl waarin de talloze wetenschappelijke feiten aaneengeregen zijn tot een verhaal: het verhaal van de speurtocht van twee scherpzinnige onderzoekers naar ontstaan en ontwikkeling van het groene kleed van Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog. Die persoonlijke stijl wordt gekenmerkt door het in de tekst verwerken van persoonlijke belevenissen en zelfs een enkel gedicht (van V. Westhoff). De persoonlijke betrokkenheid komt verder tot uiting in de uitgebreide analyses van het tot nu gevoerde en het wenselijk geachte natuurbeheer.

Dat zij uitgestegen zijn boven een droog wetenschappelijk vertoog is ook te danken aan het feit dat geput is uit een breed scala van onderzoek; niet alleen uit publicaties over vegetatiekundig, floristisch en bodemkundig onderzoek maar ook uit tal van (soms zeer oude) bronnen over landgebruik, duinbeheer, waterbeheer enzovoorts. Ook de voor een wetenschappelijke uitgave rijke illustratie met figuren en foto's (vaak in kleur) hebben de leesbaarheid sterk verhoogd.

Desondanks is het boek voor een weinig in de plantenwereld geschoolde amateurbioloog of natuurliefhebber als verhaal waarschijnlijk te veel van het goede: er is tenslotte getracht van de rijke flora van de eilanden zo veel mogelijk alles wat maar enigszins van belang is te behandelen en dat betekent dat er bijzonder veel planten en vegetatietypen aan bod komen. Gelukkig is het boek door een dubbele index ook als naslagwerk uitstekend te gebruiken.

Kortom: van harte aanbevolen voor iedereen die geïnteresseerd is in de natuurwaarden van die andere extreem gelegen delen van Nederland.

TORBEN MULDER

DE BROEDVOGELS VAN HET NOORDELIJK PEELGEBIED

R. SCHOLS & F. SCHEPERS m.m.v. B. VAN NOORDEN.

Rapport van de Provincie Limburg in de reeks "Avifaunakartering Limburg". 201 blz., te bestellen bij de bibliotheek van de provincie Limburg, Postbus 5700, 6202 MA Maastricht. Prijs (incl. porto) f 28,40.

De belangstelling van de Limburgse provinciale overheid voor natuur en landschap is nooit overweldigend groot geweest. De geruststellende woorden van Gouverneur Creemers: "Het Limburgs landschap is bij Uw provinciaal bestuur in goede handen", in 1981 uitgesproken ter gelegenheid van de viering van het vijftigjarig bestaan van de Stichting Het Limburgs Landschap, werden destijds dan ook door het merendeel van de aanwezigen niet serieus genomen. Werd hetzelfde Limburgse landschap niet op grote schaal ontgrind, ontleid, ontzand en ontmergeld?

Toch is sindsdien een kentering merkbaar in het provinciale denken. De voorliggende publicatie over de broedvogels van het noordelijk Peelgebied is daar een bewijs van.

In 1990 is de provincie Limburg gestart met de reeks "Avifaunakartering Limburg", met als doel: "het verkrijgen van een integraal, actueel en op provinciaal gebruik toegesneden bestand van gegevens over de Limburgse avifauna". Tesamen met de inventarisatie van andere natuurwaarden dient de avifaunakartering als basis voor de advisering van het provinciaal bestuur over de ecologische aspecten van het beleid op de terreinen van ruimtelijke ordening, natuur en landschap en milieubeheer.

Het noordelijk Peelgebied wordt in het rapport aangeduid als "Deelgebied I", waaruit geconcludeerd mag worden dat er nog drie, of misschien wel vier, rapporten zullen volgen, zodat uiteindelijk de vogelwereld van de hele provincie in kaart is gebracht. Het onderzochte gebied beslaat een oppervlakte van ruim 36.000 ha en wordt begrensd door de Maas in het oosten, de Limburgs-Brabantse grens in het westen en de autosnelweg Venlo-Eindhoven in het zuiden. Het zuidwestelijke deel ervan – ongeveer éénderde part van het totaal – behoorde vroeger tot de Peel, die zich destijds uitstreckte van Nederweert tot voorbij Uden. De rest bestond uit heidevelden en stuifduinen, met – aan de oostzijde – loofbossen op en nabij de oude Maasmeanders. Van dit oorspronkelijke landschap is niet veel over gebleven. De Peel is grotendeels afgegraven, drooggelegd en daarna in cultuur gebracht of beplant met Grove dennen. Dit laatste gebeurde ook met de stuifduinen en de heidevelden. Voeg daarbij de enorme concentratie aan biobedrijven met de daarbij behorende stank, de maïsackers, de aspergevelen en de oprukkende glastuinbouw, dan blijft er geen al te opwekkend beeld over van het onderzochte gebied.

Een zestal kundige vogelaars heeft zich daardoor echter niet laten ontmoedigen en is – daarbij geholpen door leden van de Vogelwerkgroep de Peel – enthousiast aan de slag gegaan. In de periode maart - juli 1990 werden de 106 telgebieden tenminste drie keer bezocht, meestal in de vroege ochtenden. De verkregen resultaten zijn soms verrassend, zowel in negatieve als in positieve zin. Het rapport lezend, dacht ik met weemoed terug aan de dagen van wel – eind jaren vijftig, begin jaren zestig – toen ik hier vaker rondzwierf. Duinpieper, Zwarte stern, Bruine kiekendief en Grauwe klauwier zijn verdwenen. Van zowel Paapie als Grauwe gors werd nog maar één territorium aangetroffen; de Roodborsttapuit, vroeger hier overal te vinden langs veldwegen en op stukjes heide, is teruggedrongen tot de Mariapeel. Het is duidelijk, dat een aantal gevoelige soorten de strijd tegen de landbouw heeft verloren.

Maar ondanks alles valt er voor de vogelaar ook nu nog veel te genieten. Zo zijn de Wulp en de Grutto nog goed vertegenwoordigd. Een aanwinst is natuurlijk de Scholekster. Deze soort vestigde zich rond 1970 in onze contreien. De onderzoekers schatten het aantal territoria op 115-135! Een goed bericht is ook het grote aantal aangetroffen Geelgorzen, een soort, die het ook al niet overal even gemakkelijk heeft. En wat te denken van de Oortolanen die hier nog in redelijk aantal broeden? Kortom, een prettig leesbaar rapport, dat op een overzichtelijke manier veel informatie verschaft over de vogels van het noordelijk Peelgebied en hun relatie met het landschap.

Het is evident, dat het rapport niet op de eerste plaats is geschreven voor de geïnteresseerde vogelaar. De doelgroep waarop de publicatie zich richt, zijn de ontwerpers van het beleid op het gebied van ruimtelijke ordening, natuur en landschap en milieubeheer en natuurlijk de politici, die het beleid bepalen. Voor hen is vooral hoofdstuk 7 van belang. In dit hoofdstuk wordt een methode ontwikkeld om middels een puntensysteem het belang van een bepaald gebied voor een bepaalde soortgroep (bv. bosvogels of weidevogels) objectief te kunnen vaststellen. Als belangrijkste vogelgebieden kwamen op deze manier naar voren: Mariapeel, Heesbeemden, Elsbeemden, de Brommer, Hooge Heide, Zuringspeel/Reindonck, vliegbasis de Vredepeel, Heierhoeve, Kaldenbroek, Lottummer Schuitwater, Meerselsche peel, Casterenaysche Vennen en Swolgen en Tienraysche Heide.

Als over enkele jaren heel Limburg op deze manier is onderzocht, beschikt de provinciale overheid over een goed stuk gereedschap, dat onmisbaar is bij het opstellen van plannen, die natuur en landschap raken. Laten we hopen, dat de politici er goed gebruik van maken. Wat in de toekomst nog wordt vernield, wordt willens en wetens vernield!

P. SPREUWENBERG